

SEBK-İ HİNDÎ (HİND ÜSLÛBU)

Halil TOKER¹

Sebk-i Hindî, İran, Hindistan, Afganistan, Türkiye ve Tacikistan gibi ülkelerin edebiyatlarında birkaç yüzyıl etkisini göstermiş ve üzerinde özellikle İran'da çokça tartışmalar yapılmış edebî bir üslûptur. XI.-XVII.yüzyıl Türk edebiyatında da kendini ağırlıklı bir şekilde hissettiren bu üslûbun adı, ortaya çıkışı, geçirdiği merhaleler ve özellikleri ile ilgili çeşitli görüş ve tartışmalar hakkındaki gelişmelerin Fars edebiyatıyla ilgilenenler kadar, Türk edebiyatı araştırmacılarını da ilgilendireceği kanaatindeyiz.

Hind, İsfahân, Azerbaycan ya da Türk Üslûbu mu?

Bu üslûbun en çok tartışmalara konu olan yönü, ona verilen adın ne olması gerektiğidir. İran'ın ilmî ve edebî çevrelerini oldukça fazla meşgul eden bu isim karmaşası üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüş ve görüş sahipleri kendi fikirlerinin doğruluğunu ispatlayabilmek için çeşitli sebepler belirtmişlerdir.

Bu üslûba verilen isimler arasında çağdaş araştırmacılar tarafından en çok tercih edilen *Sebk-ı Hindî* olmuştur. Hindistan'daki Baburlü Devleti döneminde hükümdarların, devlet adamlarının ve hatta varlıklı kışlıkların çoğunun Safevî hanedanının dinî ve sıyâsî baskılarından kaçarak İran'dan gelen (derecesi ne olursa olsun) her şair ve edîbe kapılarını ardına kadar açmaları ve bazen bir beyitleri için dahi sayısız ihanslarda bulunmaları sebebiyle dönem şairlerini bölgeye çekmiş olmaları ve bu üslûbun daha çok Hindistan'da taraftar bulması yüzünden *Sebk-i Hindî* adının verildiği kanaati yaygındır.¹

Bu üslûp için *Sebk-ı Hindî* adının kullanılmasını destekleyenlerden biri olan Abdu'l-vehhâb-ı Nûrânî-yi Visâl ise anılan görüşü desteklemek için konuyu daha değişik bir açıdan ele almıştır. O, "*Sebk-i Hindî ve Vech-i Tesmiye-yi ân*" adlı makalesinde özetle; İranlı şairlerin Hindistan'a göçü ile onların Hindu akıdeleri ve Sanskritçe yazılmış eserlerle tanışmalarının *Sebk-i Hindî* akımını canlandırdığını

¹ Dr. I U Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

¹ Emîrî-yi Firûzkûhî, *Kulliyât-ı Sâ'ib-ı Tebrîzî, Mukaddime*, Tahran 1336hş/1957, s 4-5. Alı-yı Deştî, *Nıgâhî be-Sâ'ib*, Tahran 1364, s 51-52, Sîrus-ı Şemîsâ, *Seyr-ı Gazel der Şi'r-ı Fârsî*, Tahran 1373hş, 168-169

ve bu üslûbun günümüzde bulunduğu şekli aldığını, *Sebk-i Hindî*'de görülen mana inceliği ve letâfet gibi unsurların Hind felsefesiyle İran düşüncesinin karışımının neticesi olduğunu belirttikten sonra bu üslûba *Sebk-i Hindî* adını vermekle yanlış yapılmadığını ve o dönemde şairlerin çoğunun İsfahan'da yetişmesine rağmen bunun anılan edebî tarza *Sebk-i İsfahânî* adının verilmesini haklı çıkaramayacağını söylemektedir.²

Yukarıda aktarılan görüşlerin (özellikle ikincisinin), bu üslûba *Sebk-i Hindî* adının verilmesi için yeterli sebep olmadığı göze çarpmaktadır. Çünkü, ilk görüş, aynı dönemde Osmanlı Sarayı'nın da Hindistan nispetinde olmasa bile bir çok İranlı şaire kapılarını açmış bulunduğunu dikkate almamaktadır.³ İkinci görüş ise Hind felsefesi ve Sanskritçe yazılmış eserlerin okunmasının şairler üzerinde etkili olması sebebiyle bu adın kullanılması gerektiğini vurgularken, Islâm öncesi İran-Hind münasebetlerini ve bu iki toplumun düşünce yapılarındaki benzerlik ile Gazneli Mahmud'un günümüz Pakistan topraklarının büyük bir kısmını fethetmesinden sonra bölgeye gelmeye başlayan ve anılan üslûbun ortaya çıkmasına kadar geçen yaklaşık 500-600 yıllık bir dönemde Hindistan'da Farsça eser yazan şairleri ve eserlerini gözardı etmektedir. Bu şairler de Hindu felsefesi ve Sanskrit eserlerle tanışarak, onlardan faydalanmışlar ve fakat *Sebk-i Hindî*'yi değil, kendi dönemlerinde yaygın olan üslûpları kullanmışlardır. Aslında revaçta bulunduğu yüzyıllarda mümessilleri tarafından dahi kullanılmayan bu adın, İran'da Zend hanedanının saltanatının sonlarıyla Kaçarlar döneminde *Bâzgeş-i Edebî* (edebiyatta geriye dönüş)'e yönelen şair ve edipler tarafından kendi tarzları ile Hindistan ve Afganistan şairlerinin tarzları arasındaki farkı belirtmek amacıyla⁴, biraz da tahkir mahiyetinde⁵ verildiği akla daha yatkın gelmektedir.

Bu üslûba tabîî olarak *Sebk-i Hindî* adının verilmesine taraftar olanlar bulunduğu gibi muhalif olanlar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Kamer Âryân, anılan üslûbun Timurular zamanında Herat şehrinde doğması nedeniyle *Sebk-i Hindî* adının bu tarz için kullanılmasının doğru olmayacağını belirtmiştir.⁶ İranlı şair ve yazar Emîrî-yı Fîrûzkûhî ise Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Külliyyâtına yazdığı mukaddimesinde bu üslûbun Hindî olarak adlandırılmasının galat-ı meşhur olduğunu, Safevîler döneminde şiir ve edebiyat merkezinin İsfahan olması nedeniyle o

2 Abdül-vehhâb-ı Nûrânî-yı Vîsâl, "Sebk-ı Hindî ve Vech-ı Tesmîye-yî ân", *Sâ'ib ve Sebk-ı Hindî* (der Muhammed Resûl-ı Deryâğest), 1345hş /1966, s 212-225

3 Muhammed Emîn Riyâhî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, (çevr. M. Kanar), İstanbul 1995

4 Emîrî-yı Fîrûzkûhî, a.g.e., s 5

5 İranlı şair ve ediplerin, Fars edebiyatına çok büyük katkıları bulunmasına rağmen Hindistan'da yetişmiş Fars şairlerini ve onların dillerini kuçumsemeleri alışılmamış bir husus değildir. İranların bu tutumları neticesinde Hind asıllı şairler Farsça şır yazmaktan uzaklaşarak kendi dillerinde eserler vermeye yönelmişlerdir. İran ve Hind şairleri arasındaki bu rekabet hakkında bk. H. Toker, *Hindistan'da Farsça ve Urduca Şır ve II Bahâdîr Şâh Devrî Şairleri*, (Doktora Tezi), İstanbul 1995, s 48-50

6 O. Okumuş, *Hind Uslubu (Sebk-i Hindî)*, Erzurum 1989, Ataturk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi'nden ayrı basım, s 107

dönemde ortaya çıkan bu üslûbun önemli temsilcilerinin çoğunun bu şehirde yetiştiklerini ve daha Hindistan'a gitmeden önce bu üslûpla eserler verdiklerini vurguladıktan sonra, buna *Sebk-i İsfahânî* denilmesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.⁷ Abdülbâkî-yı Nevvâb ise Emîrî-yi Fîrûzkûhî'nin bu görüşünü teyid etmektedir.⁸ Yukarıda aktardığımız bu görüşte de *Sebk-i Hindî*'nin sadece bazı öncülerinin İsfahan'dan çıkmış olmalarının bu üslûbâ *Sebk-i İsfahânî* adının verilmesi için yeterli sayıldığı; ancak anılan şehrin dışında yetişen ve eser veren şairlerin dikkate alınmadığı görülmektedir.

İranlı meşhur edebiyat tarihçilerinden Zebîhullah-ı Safâ ise diğer araştırmacılardan daha farklı bir yol izleyerek Fars edebiyatını *Sebk-i Horasânî*, *Sebk-i Irâkî* ve *Sebk-i Hindî* diye adlandıranların çok aceleci ve dikkatsiz bir tavır sergilediklerini; Hâkânî (öl. 595/1199), Zahîr (öl. 598/1202), Kemaluddîn-i İsmâil (öl. 635/1237-38), Sa'dî (öl. 691 veya 694/1292 veya 1295), Evhadî (öl. 738/1337-38), Hâcû (öl. 753/1352) ve Hâfız (öl. 792/1390)'ın üslûplarının aynı kabul edilip *Irâkî* olarak nasıl adlandırılabilceğini; aynı şekilde Şeref-i Kazvînî (öl. 968 / 1560-61), Zuhûrî (öl. 1025/1616), Tâlib-ı Âmulî (öl. 1036/1626-27), Kelîm (öl. 1061/1651), Sâ'ib (öl. 1080/1669-70), Nevres ve Şevket (öl. 1699) gibi şairlerin üslûplarına da nasıl *Hindî* denilebileceğini sormakta ve gerçekte bu şairler arasında umumî bir bağ dışında hiç bir bağlantının bulunmadığını belirtmektedir.⁹ O, bazı ortak özellikler dışında hiçbir bağın bulunmadığını ifade ettiği bu grup şairleri, üslûpları bakımından değil de yaşadıkları dönem itibarıyla, Safevî dönemi şairleri adı altında bir kategoriye sokmakta, *Sebk-i Hindî* tabirinin ise sadece muasırlarından farklı dil ve üslûp özellikleri gösteren Hind muhitinde yetişmiş Farsça şiir söyleyen şairlerin üslûbu için kullanılabilceğini ileri sürmektedir.¹⁰

Son dönemlerde ise Sâ'ib-i Tebrîzî'nin gazellerini şerheden Dr. Muhammedzâde-ı Sadîk, bu üslûba hangi adın verilmesi gerektiği konusunda ileri sürülen görüşlerden daha değişik bir fikir önermiş ve bu üslûba *Hindî* ve başka adların verilmesinin İran'da Şahlık döneminde gelişen aşırı İran milliyetçiliğinin bir sonucu olduğunu, aslında bu üslûbun bütün önde gelen temsilcilerinin Azerbaycan'da doğmuş olduğunu, bu nedenle de bu adların hiçbirinin bu tarz için geçerli olmayacağını belirterek, bu üslûba *Sebk-i Azerbaycânî* adının verilmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹ Ancak Dr. Muhammedzâde-ı Sadîk bu tesbitini yaparken, bu üslûpla şiir yazan ve bir çoğu diğer Türk kavimlerinden olan şairleri göz ardı etmiştir.

Yukarıda aktarılan çeşitli görüşler ve bu görüşlerin dayandırıldıkları noktalara baktığımızda, bu üslûba başka adların verilebildiği gibi neden *Sebk-i Türkî* yani Türklerin üslûbu ya da Türkler'e ait üslûp denilemeyeceği sorusu akla gel-

7 Emîrî-yi Fîrûzkûhî, *a g e*, s 3-4

8 Abdülbâkî-yı Nevvâb, "Sebk-i İsfahânî ve Vîjehihâ-yı ân", *Sâ'ib ve Sebk-i Hindî*, s 207-211

9 Zebîhullah-ı Safâ, *Târîh-i Edebiyât der Irân*, 1363hş /1985, V/1, s. 522-523

10 *a g e*, s 523

11 Huseyin Muhammedzâde-ı Sadîk, *Şeh-i Gazelâh-ı Sâ'ib-ı Tebrîzî*, Tahran 1333hş /1954, mukaddime, s 3-5

mektedir. Çünkü bu üslûbun yaygın olduğu dönemde Anadolu başta olmak üzere, İran, Afganistan ve Hindistan'da Türk asıllı sülalelerin hüküm sürdüğü, bu hükümdarlar ve emirleri altındaki çoğu Türk asıllı devlet adamlarının bu üslûpla yazılmış eserleri beğeniyle karşıladıkları ve eser sahiplerini destekledikleri aşıkârdır. Buna bir de, bu üslûba yön veren Sâ'ib-ı Tebrîzî, Şevket-i Buhârî, Bîdî-i Azîmâbâdî (öl. 1133/1720-21) ve son büyük temsilcisi Mirzâ Esedullah Hân Gâlib (öl. 1285/1869) gibi şairlerin çeşitli Türk kavimlerine mensup bulunmaları ve bu şahısların yaşadıkları çevrelerde Türk dil ve kültürünün belli oranlarda etkili olduğu eklendiğinde, bu üslûba *Sebk-i Turkî* denilebilmesi için birçok sebep bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Tabîî bizim burada söylediklerimiz bu üslûba *Sebk-ı Turkî* adının verilmesi yönünde bir öneri niteliğini taşımamaktadır. Çünkü her ne sebeple olursa olsun, uzun bir süreden beri bu üslûb için kullanılan ve yerleşmiş bir kavramı değiştirmek gereksizdir. Özellikle XI.-XVII. yüzyıl sonunda İran ve Türkiye'de etkisini yitirirken, o dönemde hemen hemen birleşik olan Afganistan, Pakistan ve Hindistan'da XIII.-XIX. yüzyıl ve sonrasında, hatta meşhur şair Allame Muhammed İkbâl'de bile¹² etkisini gösteren bu üslûba *Sebk-i Hindî* adının verilmesi daha tabîîdir. Bizim burada belirtmek istediğimiz, yukarıda aktardığımız adların verilmesine gösterilen sebepler göz önüne alındığında, meseleye belirttiğimiz yönden bakan birinin kendini haklı çıkartmak için çeşitli dayanaklar bulabileceğidir.

Fars Edebiyatında Sebk-i Hindî'nin Ortaya Çıkışı ve Temsilcileri

Sebk-i Hindî'nin adı gibi, ortaya çıkış zamanı ve ilk temsilcileri hakkında da çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunun sebebi bu üslûbun ihtiva ettiği bazı hususiyetlerin daha önceki şairlerin üslûplarında da belli ölçülerde bulunması ve *Sebk-i Hindî* üzerine araştırma yapanların kendi bakış açılarına göre farklı şahıslar ve dönemleri kendilerine başlangıç noktası olarak almalarıdır.

Genel olarak X -XVI. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı kabul edilen bu üslûbun temellerini daha eski dönemlere götüren araştırmacılar bulunmaktadır. Bunlar arasında Ali-yi Deştî, Hâkânî'nin, kasidelerinde kendinden önceki ve sonraki şairlerin kasidelerine benzemeyen, ancak *Sebk-i Hindî* şairlerinin şiirlerini andıran bir tarz ortaya koyduğunu, bu yönüyle de anılan üslûbun öncülerinden olduğunu, daha sonra ise bazı yönleriyle Hâkânî'nin tarzını benimseyen meşhur şair Hafız'ın şiirlerinde *Hind Üslûbu*'nun özelliklerinin görüldüğünü ve onun da Hâkânî gibi bu üslûbun öncülerinden kabul edilmesi gerektiğini belirterek¹³ *Sebk-i Hindî*'nin ilk örneklerinin daha VI.-XII. yüzyılın sonu ile VII.-XIII. yüzyılda ortaya çıkmaya başladığını kaydetmiştir.

12 Sebk-ı Hindî'nin Allâme Muhammed İkbâl üzerindeki etkisi için bk Huseyn-ı Hatîbî, *İkbâl u Sebk-ı Hindî*, Nâme-ı Mâhâne-ı Edebî, İlmî, Târîhî, İctimâî, Yağma, Şumâre-ı Muselsel 72, Şumâre-ı Çehârum, Sâl-ı Heftum, Tîr 1333hş /1954, s 211-217

13 Ali-yi Deştî, a g e , s 53-54

Kamer Aryân ise ızlerine Sa'dî-yi Şîrâzî (öl. 691/1292) ve Emîr Hüsrev-î Dihlevî (öl. 725/1325) gibi şairlerin eserlerinde rastlanan bu üslûbun ortaya çıkış yerinin Timurlular dönemi yani IX.-XV. yüzyıl Herat şehri olduğunu yazmaktadır. Yazar makalesinin devamında Câmî'den sonra ortaya çıkan bir nevi gerçekçilik akımı diyebileceğimiz *Tarz-i Vuku'* ve *Zebân-i Vuku'* akımına zamanla mubalağa ve ıfrat unsurunun girmesiyle *Sebk-i Hindî*'ye doğru değişime başladığını kaydetmiştir.¹⁴

Hemen hemen Kamer Aryân ile aynı görüşleri savunan Ahmed Gülçin-i Meânî, *Mekteb-i Vuku' der Şi'r-i Fârsî* adlı eserinde; Babürlüler zamanında şairlerin Hindistan'a göçlerinin yoğunlaşması neticesinde *Vakia gûyî* akımının yaygınlaştığını, bir takım yeni unsurlar ile Emîr Hüsrev'in üslûbunun birleşmesi sonucu *Sebk-i Hindî*'nin vücuda gelmeye başladığını belirtmektedir.¹⁵

Sebk-i Hindî tabırına, hatta çeşitli şairlerin üslûplarının aynı kefeye konularak belli bir ad altında değerlendirilmesine karşı çıkan Zebîhullah-ı Safâ ise, çeşitli kaynaklardan aktardığı bilgilerde, *Safevîler Donemi* diye adlandırdığı bu dönemde ortaya çıkan tarzın öncüleri arasında Urî-yi Şîrâzî'yi zikretmektedir.¹⁶ Bu dönem şairlerinin şırlarında en belirgin ortak taraf olarak göze çarpan ince düşünce ve hayalleri mana ile birleştirme biçiminde açıklanabilecek olan *Hayal-bendî* hakkında ise; Hâce Hüseyin-i Senâî (öl. 545/1150-51) ile başlayan bu hareketin Zulâlî-yi Hânsârî (öl. 1024/1615) ile devam ettiğini Tâhîb-i Âmûlî, Kelm-i Kâşânî, Mırzâ Celâl Esîr (öl. 1069/1658-59) ve Sâib-i Tebrîzî gibi şairler tarafından daha da geliştirildiğini belirtmektedir.¹⁷

Yukarıda da aktardığımız bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz ki, *Sebk-i Hindî* daha önceki dönemlerin üslûplarında da birçok unsuru görülebilecek bir üslûptur. Bu nedenle de ilk mumessilleri ve tam olarak ne zaman ortaya çıktığı konusundaki fikirler de farklılaşmıştır. Tarihî açıdan değerlendirildiğinde Hâfız ile doruk noktasına erişen Farsça gazel ve genelde şiir, umumî bir gerileme sürecine girmiştir. Timurlular dönemi boyunca (Şahrûh'un şiire ve edebiyata büyük önem vermesi ve Herat'ı ilim ve edebiyat merkezi haline getirmesine rağmen) bu gerileme, ya da başka bir deyişle şırrın normal gelişimini sürdürecektir olan yeniliklerin yapılamama durumu devam etmiş ve şiir genelde eskilerin sözlerinin taklidi haline gelmiştir. *Sebk-i Irâkî*'nin son dönemlerinde özellikle Hâfız ve Sa'dî'nin kullandıkları kelime, terkıp ve mazmunların aşırı şekilde taklidi ve tekrarı şırı bir ibtızâle doğru götürmüştü¹⁸ ve nihayetinde bir nevi tepki hüviyeti taşıyan ve *Mekteb-ı Vukû*, *Vâkıa-gûyî*, *Tarz-i Vukû*, *Zebân-i Vukû* gibi adlarla da anılan Babâ Figânî (öl. 925/1513) ve takipçilerinin üslûbu ortaya çıkmıştır.¹⁹ Ancak temeli

14 O Okumuş, a g m . s 107-108

15 a g m . s 108-109

16 Zebîhullah -ı Safâ, a g e . s 527

17 a g e . s 532

18 Sîrûs-ı Şemîsâ, a g e . s 171

19 O Okumuş, a g m . s 107

Sebk-i Irâkî'ye dayanan bu üslûp fazla bir ılerleme göstermediğinden şairler yeni arayışlara yönelmeye başlamışlardır.²⁰ Böylece XI.-XVII. yüzyılın başlarında daha öncekilerin manadan çok lafzı tercihlerinin aksine, lafız yönünü ihmal ederek mana ve mazmuna önem veren *Sebk-i Hindî* oluşmaya başlamıştır.

XI.-XVII. yüzyılın başlarından itibaren şairler arasında yaygınlaşmaya başlayan *Sebk-i Hindî*, Sâ'ib-i Tebrîzî ile doruk noktasına ulaşmıştır. Bu üslûbun en büyük şairi ve İran gazel şairlerinin en önde gelenlerinden olan Sâ'ib, kendine has bir tarz geliştirmiş; yeni mana ve mazmunlar bulma hususunda muasır şairlerin önüne geçmiştir. Emîrî-yi Fîrûzkûhî'nin belirttiğine göre, Sâ'ib'in güzellik, aşk, irfan ve ahlakla ilgili kullanmadığı hemen hemen hiçbir mazmun kalmamıştır.²¹

Sâ'ib'den sonra Ganî-yi Keşmîrî (öl. 1079/1668-69), Şevket-i Buhârî, Nâsır Ali-yi Serhindî (öl. 1108/1696-97), Cûyâyî-i Tebrîzî (öl. 1118/1706-7), Bîdil-i Azîmâbâdî, Âferîn-i Lâhûrî (öl. 1154/1741-42), Girâmî-yi Keşmîrî (öl. 1156/1743), Ganimet-ı Keşmîrî (öl. 1158/1745) gibi şairler bu üslûpta güzel şiirler kaleme almışlardır.

Bu saydığımız şairler arasında Bîdil-i Azîmâbâdî özel bir yere sahiptir. Sûfî bir şair olan Bîdil, Câmî'den sonra azalmaya başlayan arifâne fikir ve görüşleri tekrar Fars şiirine sokmuştur. Çok derin arifâne mevzuları en az kelimelerle anlatması, şiirlerinin anlaşılmasının güçleşmesine sebep olmuş, bu yönüyle de çok eleştiri almıştır. Yine de o, bu tür şiirin üstadlarından kabul edilmektedir.²²

Sâ'ib ile en yüksek noktasına ulaşan bu üslûp, onun ölümünden sonra gerilemeye başlamıştır. Özellikle Hindistan'da sayıları kesin olarak bilinmeyen ve büyük bir kısmı İran asıllı olmayan düşük seviyeli şairlerin bu üslûbu Farsça şiirlerinde yoğun olarak kullanmaları ve bu konuda aşırıya kaçmaları sonucu *Sebk-i Hindî* bozulmuş ve çeşitli tepkiler doğmuştur. İran'da yoğunlaşan bu tepkiler neticesinde XII.-XVIII. yüzyılda İsfahân'da bir grup şair ve yazar ince manalarla yüklü ve anlaşılması güç olan bu üslûbu terk ederek eski şiir ekollerine yönelmeye karar vermişler ve şiirde bir *bâzgeşt* (geriye dönüş) hareketi başlatmışlardır.²³

İran'da başlayan *Bâzgeş-i Edebî* hareketine rağmen Hindistan'da Farsça yazan şairler XIX. yüzyılın ortalarına kadar *Sebk-i Hindî*'yi kullanmaya devam etmişlerdir. Bu dönem zarfında yetişen şairler arasında Mirzâ Esedullah Hân Gâlib'i zikretmek yerinde olacaktır. Türk asıllı bir şair olan Gâlib, Urduca şiirlerinin öne çıkması yüzünden Farsça şiirleri ikinci planda kaldığından bu yönüyle fazla tanınmamıştır. Ancak o, kendi fikir ve hayal zenginliğini Farsça şiirlerine katarak bu üslûbun son büyük temsilcilerinden olmaya hak kazanmıştır.²⁴

20 Sîrûs-ı Şemîsâ, a g e . s 171

21 Emîrî-yi Fîrûzkûhî, a g e . s 15

22 Hasan-ı Huseynî, *Bîdil, Sıpehrî ve Sebk-ı Hindî*, Tahran 1368hş/1989, s 69,116-129

23 Muhammed-i İstî'lâmî, *Bugunku İran Edebiyatı Hakkında bir İnceleme*, (çev M Kanar), Ankara 1981, s 21

24 H Toker, *Murzâ Esedullah Hân Gâlib'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1992 (Yüksek Lisans Tezı)

Türk ve Urdu Edebiyatlarında Sebki Hindî

Çalışmamızın bu kısmında genel bir bilgi mahiyetinde Türk ve Urdu edebiyatlarında *Sebki Hindî* konusuna dair birkaç söz söylemek yerinde olur kanaatindeyiz.

Daha önce sözünü ettiğimiz şekilde ortaya çıkan ve İran, Hindistan ve Afganistan'da revaç bulan *Sebki Hindî*, XI.-XVII. yüzyılda Türk edebiyatına girerek şairler arasında yayılmıştır. XI.-XVII. yüzyılda yaşayan çağdaşları gibi Türk şairlerinin birçoğu da bu üslûpla şiirler yazmışlar, kendi hayal zenginliklerini, fikirlerini, duygularını bu üslûba uygun olarak mübalağalı bir tarzda şiirlerine yansıtılmışlardır. Şiirleri umumiyetle Farsça kelime ve terkiplerle dolu olduğundan ağırdal bir hal almış, bu ağırdal dilin ince ve nazik hayallerle birleşmesi onların anlaşılmasını güçleştirmiştir.²⁵

Urfî-yi Şîrâzî, Feyzî-yi Dekenî, Tâlib-i Amulî, Kelîm-i Kâşânî, Sâ'ib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî gibi bu üslûbun önde gelen temsilcileri Türk şairleri tarafından örnek alınmıştır. Bu şairler arasında özellikle Şevket-i Buhârî, İran ve Hindistan'dan çok Osmanlı topraklarında tanınmış ve o dönemin şairleri üzerinde büyük etkisi olmuştur.²⁶

XI./XVII.yüzyıl boyunca *Sebki Hindî* ile eser veren Türk şairleri arasında Şeyhülislam Yahya (959-1053/1552-1643), Nailî-i Kadîm (öl. 1076/1666), Nâbî (1052-1124/1642-1712), Neşâtî (öl. 1085/1674), Vecdî (öl. 1070/1660), Fehîm-i Kadîm (1036-1058/1627-1648), Sabrî (öl. 1055/1645), Şeyhulislâm Bahâyî (1003-1063/1595-1653), Cevrî (öl. 1064/1654), Nedîm-i Kadîm (öl. 1081/1670), Riyâzî (981-1054/1573-1644), Râsih (öl. 1111/1699), Sâbit (1060-1124/1650-1712) ve İsmetî (öl. 1074/1664) gibi adlar zikredilebilir.²⁷

Urduca, günümüzde Hindistan ve Pakistan müslümanlarının ortak dili (Lingua Franca) olmasının yanı sıra, Arapça, Farsça ve Türkçe ile birlikte müslümanların zengin bir edebî mirasa sahip köklü dillerinden biridir. Ortaya çıkışından itibaren Farsça'nın yoğun etkisi altında kalan bu dilin edebiyatı da Fars edebiyatının derin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle Türk edebiyatından önce, daha bu üslûbun ortaya çıkış safhalarından itibaren *Sebki Hindî*'nin Urdu şiiri üzerinde doğrudan bir tesiri söz konusudur.

V.-XI. yüzyıldan itibaren ilk örnekleri görülen Urduca şiir, gelişim sürecinin başlarında, dil olarak etkisi altında kalmasına rağmen, Farsça'dan saray ve çevresinden uzak, halk arasında kullanıldığı için edebî açıdan pek etkilenmemiştir. Özellikle bu dille ilk edebî eserlerin vücuda getirildiği Deken bölgesi ve bu bölgede hüküm süren hükümdarlar, kuzeydeki Babürlü devletinin etkisinden uzak kalmak

25 C Dılçın, "Dıvan Şıırında Gazel", *Türk Dili Dergisi Türk Şıırı Özel Sayısı II* (Dıvan Şıırı), sayı 415-416-417, Temmuz-Ağustos-Eylül 1986 (Türk Dil Kurumu Yayınları), s 176-8, Nâ'îf, *Nâ'îf Divânı*, (nşr H İpekten), Onsoz

26 A Mılanı, *Şevket-i Buhârî ve Onun Üslûbunun Türk Edebiyatına Tesiri*, İstanbul 1960, (Doktora Tezi)

27 C Dılçın, a g m , s 178-179

ve durumlarını sağlamlaştırmak için yerel kültüre ve edebiyata daha fazla önem verdiklerinden, Fars edebiyatı ve dolayısıyla *Sebk-i Hindî*'nin tesirinden uzak kalmışlardır. Ancak Evrengzîb Alemgîr'in Deken'i fethinden sonra siyasî ve edebî merkezin Delhi'ye kaymasıyla Urdu Edebiyatı, bu şehirde şairler tarafından yoğun bir şekilde kullanılan Farsça'nın etkisi altına girmiştir XI -XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bu hadiseden sonra Urdu edebiyatında *Sebk-i Hindî*'nin ince hayaller, mana ve mazmuna önem verme, edebî sanatların çokça kullanımını gibi hemen hemen bütün özellikleri görülmeye başlanmış, şairler bu özellikleri daha da ileriye götürmüşlerdir XIII.-XIX yüzyıla gelindiğinde ise Urduca'da sadeleşmeye yönelik gerçekleşmiş, bununla birlikte mana ve mazmun yonu şürde kendini göstermeye devam etmiştir.

Fars ve Türk edebiyatlarında olduğu gibi Urdu edebiyatında da *Sebk-i Hindî*'yi takip eden şairler bu üslûbun büyük üstadlarından Urfî-yi Şîrâzî, Feyzî-yi Dekenî, Tâlib-i Âmulî, Kelîm-i Kâşânî, Sâ'ib-ı Tebrîzî ve Bîdil-ı Azîmâbâdî'yi takip ve taklit etmişlerdir.

Urdu edebiyatında eserlerinde *Sebk-ı Hindî*'nin etkilerinin görüldüğü en önemli şairler arasında Şâh Mubarek Âbrû (öl. 1094/1693), Şâh Hâtım (öl. 1111/1700), Kızılbaş Hân Umîd (öl. 1159/1746), Sîrâcuddîn Alı Hân Ârzû, Şerefüddîn Mazmûn (öl. 1147/1734-34), Muhammed Şâkir Nacî (öl. 1160/1747), Hâce Mîr Derd (öl. 1173/1760), Mîrzâ Sevdâ (öl. 1195/1781), Mîr Sûz (öl. 1213/1798-99), İnşâullah Hân İnşâ (öl. 1223/1808), Mîr Takî Mîr (öl. 1225/1810), Mushafî (öl. 1239/ 1824), Cür'et (öl. 1225/1810), Rengîn (öl. 1249/1834), Mîrzâ Esedullah Hân Gâlib, Mumin Hân Mumin (öl. 1267/1851) ve diğerleri sayılabilir.²⁸

Sebk-i Hindî'nin Özellikleri

1) *Sebk-i Hindî*'nin temeli yeni ve ince mazmun ve manalar bulmaya (mazmûn-yâbî) dayanmaktadır. Daha önceki dönemlerde şürde manadan çok lafzî yöne ağırlık verilmesine karşılık *Sebk-i Hindî*'de şairler manaya önem vermişler, şürin lafzî yonunu ihmal etmişlerdir. Asıl dikkatlerini daha önce kımsenin kullanmadığı mazmunları bulmaya ve eski mazmunları da değişik yönleriyle ele alarak onekilerden farklı bir şekilde kullanmaya yönelmişlerdir. Daha onekilerden farklı ve yeni mana ve mazmunlar bulma yonundeki arayışları zamanla şürü ibtiz-âle götürmüş; acayıp ve garıp mana ve mazmunların ortaya çıkmasına ve şürin bazen bir muamma halını almasına sebep olmuştur.²⁹

2) *Sebk-ı Hindî*'yi oluşturan temel unsurlardan biri ve belki de en önemlisi hayal unsurudur. Bu üslûpta şairler çevrelerinde bulunan bütün canlı ve cansız varlıklar ile olaylardan mazmun olarak kullanırken kendi tahayyüllerinden yoğun bir biçimde yararlanmaktaydılar. Onlar yeni mazmunlar elde edebilmek için hayal

28 H Toker, *Hindistan'da Farsça ve Urduca Şür ve II Bahâdır Şah Devri Şairleri*, (Yüksek Lisans Tezi), s. 72-102

29 Sîrus-ı Şemîsâ, *ag e*, s. 180-181

güçlerini oylesine kullanmaktaydılar ki klasik hikaye ve destanlar onların yeni yeni mazmunlar bulmaları için vesile olmaktaydı. Meselâ klasik edebiyatta çok kullanılan Hz.İbrâhîm kıssası *Sebk-ı Hindî*'ye mensup şairlerin elinde, tahayyulları yardımıyla yeni boyutlar kazanmakta ve kıssadaki canlı cansız bütün varlıklar değişik kimliklerde kendilerini gösterebilmektedirler

3) Temsil, *Sebk-ı Hindî*'de çokça baş vurulan bir sanattır. *Sebk-ı Hindî*'de şair, dikkatini mazmun bulma üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu sebeple çevresinde gördüğü her tabiat olayı, canlı ve cansız her şey mazmun olarak kullanılmak için şairin çevresinde bulunmaktadır. Şair gördüğü ve hissettiği bir görüntüyü, kendi hayalinde canlandırdığı bir mefhumun doğruluğunu desteklemek için kullanmaktadır. Meselâ şair suyun üzerinde oluşan halkaların ortaya çıktıktan bir müddet sonra kaybolmasını dostlar arasındaki kızgınlığın geçiciliğine delil olarak gösterebilmektedir. Bu tarz *Sebk-i Hindî*'de gittikçe yayılmış ve zamanla son derece gırtlı bir hal almıştır. Fakat bu üslûbun halk arasında yaygınlaşmasının sebeplerinden biri de bu kabil şairlerin akılda kolayca kalmasıdır. Temsîlin diğer bir şekli olan ırsâl-ı mesel de şairlerin mazmun bulmak için kullandıkları bir yoldur.³⁰

4) *Sebk-i Hindî* şırı teşhis ya da tescim sanatının sıkça kullanmıştır. Çeşitli eşyalara insanî sıfatların yuklenerek şahıslştırılması şeklinde açıklanabilecek bu sanatı şairler çok kullanmışlar ve yeni mazmunlar bulma yolunda faydalanmışlardır. Bu sanatta aşk derdi, comertlik gibi insana ait bir sıfatı taşıyabilmekte, çeşitli hikaye ve kıssaların birer parçası durumundaki cansız varlıklar dile gelerek konuşabilmekte, hatip, nuktedan, salık veya murid olabilmektedir.³¹

5) Bu dönemde diğer şır türlerinden çok gazel on plana çıkmış ve şairler tarafından tercih edilmiştir. *Sebk-i Hindî* gazelinin şekil açısından en büyük özelliği beyitlerin müstakil olmaları ve anlatılmak istenenin sadece bir tek beyitte verilmesidir. Gazelin beyitleri arasında anlam bütünlüğü bulunmayıp vezin, kafiye ve redif ile bir bağ oluşmaktadır. Bu sebeple anlam ve mazmun açısından bakıldığında gazel, dağınık ve noksan; beyit ise, derli toplu ve mükemmeldir.³²

6) *Sebk-i Hindî* gazelinin bir özelliği de konu çeşitliliğidir. Klasik gazelin konusunun genellikle aşk ve sevgi olmasına rağmen, bu üslûba mensup şairler yeni mazmunlar bulma yolundaki çabaları neticesinde gazele ırfânî, felsefî ve hatta tenbih, öğüt ve hikmet gibi konuları da sokmuşlardır.³³

7) Bu dönem şiirde yoğun bir şekilde karamsarlık havası hissedilmektedir. Muhtemelen dönemin hayat şartlarının getirdiği güçlükler ve birçok şairin katlanmak zorunda kaldığı sıkıntı ve üzüntüler pesimizmin *Sebk-i Hindî*'nin bir parçası haline gelmesine ve hayatını rahat bir biçimde geçiren şairlerin bile şiirlerinde bu unsuru kullanmalarına sebep olmuştur.³⁴

30 J Rypka bu donemi ırsâl-ı mesel sanatının altın çağı olarak nitelendirmektedir. J Rypka, O Klîma, J Becka, *Târîh-ı Edebîyât-ı İrân*, (çevr. Keyhustev-ı Kışâverîzî) Şîrâz 1370hş /1991, s 428, ayrıca bk Zebîhullah -ı Safâ, a g e, V/1, s 540-541

31 Hasan-ı Huseynî, a g e , s 39-55

32 Sîrus-ı Şemîsâ, a g e , s 182-183

33 a g e, s 184

34 O Okumuş, a g m , s 115

8) *Sebk-i Hindî* şiirinde bir nevi realizm bulunur. Şairlerin aşkları, sevgileri ve sevgilileri genellikle gerçek hayatta var olan şahsiyetler olduğundan³⁵, bu gerçekçilik yönü şiiri daha etkili ve çekici bir hale getirmiştir

9) *Sebk-i Hindî* ile birlikte şiir saray çevresi ve yüksek tabakaya mensup kişilerin tekelinden çıkıp halk tabakaları arasında yayılmıştır. Bu dönemde halk arasından da birçok şair yetişmiş ve bu sahada yeteneklerini göstermişlerdir.³⁶

10) Bu dönemde, IX.-XV. yüzyılda ortaya çıkan sadeleşme daha da belirgin hale gelmiş, dilde eski üstadların kullandıklarının yerine yeni kelime ve terkiplerin kullanımı yaygınlaştırılmıştır³⁷. Ayrıca cümlenin öğelerinin kullanımında da önceki şairlerden farklı bir yol izlenmiştir. Böylelikle şairler eskilerin fesahat ölçülerinin dışına çıkmışlardır. *Sebk-i Hindî*'nin en çok eleştiri alan yönü de burasıdır³⁸. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalarda, *Sebk-i Hindî*'nin fesahat yönüne yapılan eleştirilerde haksızlık yapıldığı, dilde devamlı bir değişiklik ve gelişme yaşanması sebebiyle yeni değerler ortaya çıktığı, Horasan üstadlarının fesahat değerleriyle *Sebk-i Hindî* şairlerinin fesahat ölçülerinin farklı olmasının tabii olduğu belirtilmeye başlanmıştır.³⁹

11) *Sebk-i Hindî*'yi takip eden şairler günlük halk konuşmasına ait kelime, deyim ve terimlerden geniş ölçüde faydalanmışlardır. Bu yön şiirin seviyesini düşürdüğü gerekçesiyle bazı münekkitler tarafından yoğun eleştiri almıştır.⁴⁰

12) *Sebk-i Hindî*'de teşbih, istiare, kinaye, hüsn-i ta'lîl, leff ü neşr, mürâât-ı nazîr gibi edebî sanatlar çok ve mübalağalı bir şekilde kullanılmıştır.⁴¹

13) *Sebk-i Hindî* şiiri insanların ortak kültür ve düşünce paydalarını ıhtıva ettiği için kolayca diğer dillere tercüme edilebilmektedir.⁴²

Sonuç

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, ne kadar yoğun eleştiriler almış olursa olsun ve hangi adla anılırsa anılsın bu üslûp, XI.-XVII. yüzyılın başlarından itibaren XII.-XVIII. yüzyıla (Hindistan'da XIX.yüzyılın ortalarına ve belki de günümüze) kadar İran, Afganistan, Hindistan ve Türkiye'de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu, ne sadece tek bir bölgenin, ne de belli bir toplumun ifade tarzıdır. Belli bir zaman diliminde İran, Türk ve Hind kültürlerinin de etkisiyle meydana çıkmış ortak bir zevkin ürünüdür. Yoğun eleştiriler almasına rağmen yüzyıllarca şairleri ve geniş halk kitlelerini etkilemesi bu üslûbun güzel ve çekici yönlerinin bulunduğuunun ispatıdır.

35 a g m s 113

36 Sîrûs-ı Şemîsâ, a g e , s 171

37 Zebîhullah -ı Safâ, a g e , s 551

38 Alı-yı Deştî, a g e , s 65-74, Mansur-i Restgârfesâî, *Envâ-i Şı'r-ı Fârsî*, Şîrâz 1372hş 1993, s 594-595

39 Emîrî-yı Fîrûzkûhî, a g e , s 7-8; Zebîhullah Safâ, a g e , s 521-526

40 Alı-yı Deştî, a g e , s 96-107

41 J Rypka, a g e , s 428-429

42 Hasan-ı Huseynî, a g e , s 30